

УДК: 165

Сооронбаева Ч. К., ага окутуучу
К. Тыныстанов ат. ЫМУ, Кыргызстан

БИЛИМ БЕРҮҮ ФИЛОСОФИЯСЫНЫН ЭПИСТЕМОЛОГИЯСЫ

Билим берүү философиясы – билим берүүнүн табиятына жана максаттарына, билим берүүнүн теориясы менен практикасынан келип чыккан философиялык проблемаларга тиешелүү прикладдык же практикалык философиянын тармагы. Бул практика адамзат коомдорунда жана алардын ортосунда кеңири таралгандыктан, анын социалдык жана жеке көрүнүштөрү өтө ар түрдүү жана анын таасири абдан терең болгондуктан, бул суроо кеңири, этика жана социалдык-саясий философия, гносеология, метафизика, ой философиясы жана философия маселелерин козгойт. Билим берүү коомдун социалдык түзүлүшүнүн бир бөлүгү катары билим берүүнүн философиясынын алкагында келечектүү багыттарды аныктоого болот. Билим берүүнүн онтологиясы, анын объектиси – бул концепциянын бардык көп аспектилериндеги билим берүүнүн мазмуну, ар кандай философиялык-педагогикалык системалардагы билим берүүнүн мазмуну жөнүндөгү көз караштардагы айырмачылыктар, билим берүүнүн жалпы түшүнүктөрүн жана категорияларын калыптандыруу; билим берүүдөгү кубулуштарды жана процесстерди изилдөөгө багытталат.

Өзөктүү сөздөр: билим берүү, гносеология, эпистемология, онтология, метафизика, педагогика.

Сооронбаева Ч.К., ст. преподаватель
ИГУ им. К.Тыныстанова, Кыргызстан

ЭПИСТЕМОЛОГИЯ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Философия образования – это раздел прикладной или практической философии, относящийся к природе и целям образования, к философским проблемам, вытекающим из теории и практики образования. Поскольку эта практика широко распространена в человеческих обществах и между ними, ее социальные и личные проявления очень разнообразны, а ее влияние очень глубокое, этот вопрос широк, затрагивая вопросы этики и социально - политической философии, эпистемологии, метафизики, философии мысли и философии. Образование как часть социальной структуры общества - в рамках философии образования - это онтология образования. Объект образования - это содержание образования во всех многих аспектах концепции, различия во взглядах на содержание образования в различных философско-педагогических системах, формирование общих понятий и категорий образования, внимание фокусируется на изучении явлений и процессов в образовании.

Ключевые слова: образование, эпистемология, онтология, метафизика, педагогика.

Sooronbaeva Ch. K., Senior Lecturer at Issyk-Kul
State University named after K. Tynystava, Kyrgyzstan

EPISTEMOLOGY OF THE PHILOSOPHY OF EDUCATION

Philosophy of education is a branch of applied or practical philosophy related to the nature and goals of education, to philosophical problems arising from the theory and practice of education. Since this practice is widespread in human societies and between them, its social and personal manifestations are very diverse, and its influence is very profound, this issue is broad, touching on issues of ethics and socio-political philosophy, epistemology, metaphysics, philosophy of thought and philosophy. Education as part of the social structure of society - within the framework of the philosophy of education, this is the ontology of education. The object of education is the content of

education in all many aspects of the concept, differences in views on the content of education in various philosophical and pedagogical systems, the formation of general concepts and categories of education. focuses on the study of phenomena and processes in education.

Key words: *education, epistemology, epistemology, ontology, metaphysics, pedagogy.*

Платондон баштап философия дайыма билимге, педагогикалык теорияга жана практикага бурулуп келген. Узак убакыт бою ал «улуу философтордун» ойлоо системаларынын ажырагыс бөлүгү болгон. XX кылымдын 1-жарымында билим берүү философиясынын калыптануу жолу болуп фундаменталдык философиялык принциптерди билим берүү реалдуулугуна колдонуу жана аны ушул принциптердин негизинде кайра карап чыгуу саналат. Билим берүүнүн философиясынын алкагында келечектүү багыттарды аныктоого болот. Биринчиси – билим берүүнүн онтологиясы, анын объектиси – бул концепциянын бардык көп аспектилериндеги билим берүүнүн мазмуну, ар кандай философиялык-педагогикалык системалардагы билим берүүнүн мазмуну жөнүндөгү көз караштардагы айырмачылыктар, билим берүүнүн жалпы түшүнүктөрүн жана категорияларын калыптандыруу, билим берүүдөгү кубулуштарды жана процесстерди изилдөө. Экинчи багыт – билим берүүнүн аксиологиясы, анын изилдөө объектиси – инсандын билимге болгон баалуулук мамилеси, айлана-чөйрөгө болгон баалуулук мамилеси, анын которулушу, билим берүүнүн иштешинин мазмуну.

Үчүнчүсү – педагогикалык аң-сезимдин жана педагогикалык билимдин феноменин билимди, анын мүмкүнчүлүктөрүн, формаларын жана ыкмаларын, анын иштөө шарттарын атайын педагогикалык чечмелөө процесси катары изилдеген билим берүү гносеологиясы.

Билим берүү философиясы жалпы көйгөйлөрдү биргелешип чече баштаса, анын идеялары технологиялык жактан педагогика менен байланышып, мазмунуна, окутуу усулдарына киргизилсе, кеңири изилдөө чөйрөсүнө ээ боло алат.

Билим берүү көбүнчө билимдин муундан муунга өтүүчү формасы болуп саналат. Бул адамдардын күнүмдүк жашоосу үчүн зарыл болгон белгилүү бир көндүмдөрдү же тажрыйбаларды алуусун камсыздайт. Биздин коомдо билимге муктаждык күчөдү.

XX кылымдын башынан бери өнүккөн жана үчүнчү дүйнө мамлекеттеринин жарандары сергек жашоо образын жана жакшы өз ара аракеттенүүнү жакшыртуу үчүн зарыл болгон негизги билимдерди алуусун камсыздоо боюнча аракеттер көрүлүп келет. Экинчи жагынан, гносеология адам билиминин табиятын, келип чыгышын жана чектерин талдоочу философиянын бир тармагы катары билимдин кээ бир түрлөрү төрөлгөндө бар экендигин же тажрыйба аркылуу алынгандыгын аныктоого умтулат жана ошол эле учурда анын ар кандай категорияларын аныктайт.

«Эпистемология» термини байыркы гректердин «episteme» (episteme – билим) деген сөзүнөн келип чыккан. Философиянын бул бөлүгү таанып-билүү процессинин жалпы белгилерин жана анын натыйжасын – билимди – изилдейт. Салттуу түрдө билимди талдоо болмуш жөнүндөгү окуу болгон онтология менен бирге теориялык философиянын бир бөлүгү болгон. Классикалык заманбап европалык философияда бул талдоо, адатта, «адамдын акыл-эси» жөнүндөгү жалпы доктринанын алкагында жүргүзүлгөн. Р. Декарт, Дж. Локк, Лейбниц, Юм, И. Кант – биздин билим жөнүндөгү идеяларыбыздын пайдубалын түптөгөн улуу философтор.

XIX кылымдын ортосунан тартып философиянын бул бөлүгү өзгөчө философиялык дисциплина катары түшүнүлө баштап, андан кийин гносеология же билим теориясы деп аталып калган. Акыркы он жылдыктарда англис тилдүү өлкөлөрдө кабыл алынган гносеология деген сөз көбүрөөк колдонула баштады. Бул терминологиялык өзгөрүүлөрдүн өзгөчө терең себептери жок. Биринчиден, алар билим теориясы боюнча эмгектердин көбү англис тилдүү философтор тарабынан жазылганын

чагылдырат. Ошондуктан эгер сиз бул терминдердин бирине жолуксаңыз, алар философиянын болжол менен бирдей чөйрөсүнө тиешелүү экенин унутпаңыз.

Көптөгөн тарыхы бар бул темага бир катар философтор салым кошууга аракет кылышкан. Ал байыркы грек философу Сократка чейинки гректер тарабынан демилгеленген жана бүгүнкү күндө да актуалдуу бойдон кала берет. Бирок көпчүлүк атактуу философтор билим алуу эмне үчүн зарыл экендигине жана коомдо өз жарандарынын керектүү сыпаттарга ээ болушуна умтулуп жаткандыктарына, билим берүүнүн максаттарына көбүрөөк көңүл бурушкан. Бул макалада эки философтун, тактап айтканда, Джон Локктун (1632-1704) жана Жан-Жак Руссонун (1712-1778) агартуучу ойлору изилденет. Ошондой эле алгачкы философтордун эмгектериндеги билимге ээ болууга карата азыркы коомдун позициясынын масштабын чагылдырат.

Дж. Локк билимди эң оболу белгилүү бир ырастоолорду аткарууга интеллектуалдык жөндөмгө эмес, өзүн-өзү башкара билүү адатына негизделген адеп-ахлактык дисциплина катары караган. Анын билим берүү принциптери «Билим жөнүндө кээ бир ойлор» (1693) китебинде да чагылдырылган, анда чоңдор көрсөткөн билими бирдей болгон балдардын эки тобунун ортосунда эч кандай айырмасы болбойт, анткени экөөнүн тең идеялары бирдей болот. Ал төрөлгөндө бардык балдар бирдей, ал эми кийинки жашоодо пайда болгон айырмачылыктар билимден көз каранды деп эсептеген. Бул улуу философ тарабынан келтирилген аргументтер инсандардын ой жүгүртүүсүн жана психикалык процесстерин аныктоодо акыл сөзсүз эле маанилүү роль ойнобостугун, анткени алардын белгилүү бир жооп кайтаруу жөндөмдүүлүгү көнүп калган адаттарынан көз каранды экенин көрсөтүп турат. Адамдар ар кандай жөндөмдүүлүктөргө ээ болуп төрөлсө да, алар каалаган нерсеге жетүүгө жөндөмдүү болушат, бирок ушундай жөндөмдүүлүктөрдү ишке ашыруу аркылуу гана алар өз иштеринде ийгиликке жетүү үчүн керектүү жөндөмгө ээ боло алышат.

Тарбия берүүчүлөрдүн ролу балдардын окууларына көңүл буруп, өз ыйгарым укуктарын туура пайдаланууга жардам берүү болуп саналат. Бул каалаган көндүмдөргө жетүү үчүн бир гана жолу болуп саналат. Дж. Локк мугалимдер жаштарды билим менен куралдандыруу аракетинде ийкемдүүлүк менен гана чектелбестен, балдардын реакциясынын негизинде жакшырта турган ар кандай багыттарды аныктоого мүмкүн болушунча аракет кылышы керек деп улантат. Ал жаштардын акыл-эси даяр болгон учур билим алуу үчүн эң ылайыктуу учур деп ырастайт. Ошондуктан алар кандайдыр бир камтылган мотивацияларды көрсөтүшү керек, анткени алар өздөрүнүн каалоолору аркылуу гана көңүлүн топтоп, аларга үйрөтүлгөн нерселердин баарына олуттуу мамиле жасай алышат. Анын пикиринде, келечектеги билим берүү системалары адамдарга керектүү сапаттарды тартуулоо жана XVIII кылымда байкалган кемчиликтерди болтурбоо үчүн жакшы уюштурулушу керек. Студенттер колледждерге кире электе эле Дж. Локк жеке репетиторлорду туура даярдоонун эң жакшы жолу деп сунуштаган.

Анын эңсеген окуу планында поэзия жана музыка сыяктуу предметтер камтылган эмес. Ал ошондой эле грек тилин заманбап билим берүү системаларына киргизүүгө көп маани берген эмес, анткени студенттер үчүн англис тилин жана башка чет тилдерди үйрөнүү жакшы деп эсептеген. Тескерисинче, балдардын акыл-эс жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү үчүн математика зарыл болсо, дене тарбиясы алардын акыл-эсин жана денесин өнүктүрүү үчүн зарыл болгон. Дж. Локк үчүн билим берүүнүн максаты адамдарга бакытка жетүү жана билимин жогорулатуу каалоолорун канааттандыра турган туура жүрүм-турум адаттарын берүү болгон. Анын айтымында, адамдын акыл-эси баарын билүүгө кудуреттүү эмес жана анын бактылуулугун арттырууга жетиштүү нерсени гана түшүнүп жаткандай сезилет.

Дж. Локктун адамдардын билимине байланыштуу гносеологиясы алардын адеп-ахлактык жана интеллектуалдык дараметин өнүктүрүүгө чоң басым жасайт. Адеп-ахлактык тарбиянын негизги максаты – адамдардын бир кезде колдонулуп келген туура адаттарга ээ болушуна жардам берүү жана акылмандыктын көрүнүшүнө, жакшы сапаттарды кабыл алууга жардам берүү. Бул гносеологияда инсандар ар кандай адаттарга ээ болгондо гана чындык идеяларын көрсөтүп, адил иштерди жасай алышат деп ырасталат. Демек, бул моралдык сунуштарды көрсөтүүгө болот дегенди билдирет жана бул адеп-ахлактык тарбиянын максаттарын актоого болот. Интеллектуалдык даярдык көбүнчө жаштарды билимге болгон сүйүүгө азгырууга багытталган, муну Дж. Локк билимдин адаты деп атайт. Адамда бир нерсеге кызыгуу пайда болбосо, билимге болгон сүйүү ишке ашпай тургандыктан, адатты калыптандыруу үчүн адамдар тынымсыз бир нерсени жасашы керек. Бул интеллектуалдык окуунун максаты практикалык мааниге ээ экенин тастыктайт жана адамдарга өкүм, аян жана ишеним сыяктуу билимдин аспектилерин алууга жардам берет.

Дж. Локктун билим теориясы көрсөткөндөй, адамдар төрөлгөндө эле жөндөмдүүлүктөргө ээ болушат, бирок алардын жөнөкөй же татаал идеяларды кандай кабыл алуусу алардын алган билимин аныктайт. Жөнөкөй идеялар ой жүгүртүүдөн келип чыгып, инсандардын когнитивдик жөндөмдүүлүктөрү алардын образга карата кабыл алган мамилесинен көз каранды. Дж. Локк өзүнүн гносеологиясында адеп-ахлактык иш-аракеттердин жана реалдуу объектилердин мисалдары адеп-ахлактык жактан да, интеллектуалдык жактан да үйрөнүү үчүн колдонулушу керек деп ырастайт, анткени алар студенттерге ар кандай ой жүгүртүүлөрдү жасоого жана жөнөкөй идеяларды түшүнүү үчүн зарыл болгон кызыгууну өнүктүрүүгө мүмкүндүк берет. Билимге ээ болуунун эң жакшы жолу – бул ойду акылга сыярлык түрдө жеткирүү үчүн туура тилди колдонуу. Мугалимдер өз идеяларын көрсөтүүдө далилдерди колдонуусу керек, ошондуктан студенттер кубулуш жөнүндө көбүрөөк билүүгө умтулуп, өз алдынча баа берүү үчүн эркин ой жүгүртүүгө өтүшөт. Ошондуктан Дж. Локк окутуунун туура ыкмалары катары таанып-билүүнү, интуицияны, идеяларды көрсөтүүнү сунуштайт, анын негизинде далилдерди келтирүүгө болот жана студенттерге өз алдынча пикир айтууга мүмкүнчүлүк берилет.

Ж. Ж. Руссо адамдар өз ара аракеттенүү аркылуу гана коомдук жандыктарга айланат деп, анын билдирүүлөрү мамлекет адамдарды же коомдук, же саясий платформаларда бириктирүү аркылуу түзүлөт дегенди билдирет. Убакыттын өтүшү менен мамлекет өзүн сактап кала албай турган даражада кыйроого учурашы мүмкүн. Ж. Руссо коом өз балдарын жаратылышка карата тарбиялоо аркылуу гана өзүн куткара алат деп эсептейт, анткени бул адамдын ар тараптуу өнүгүүсүнүн бирден-бир жолу болуп саналат. Балдарга 14 жашка чейин жаратылышты сезүү үчүн жетиштүү убакыт берилиши керек. Бул убакытка чейин мугалимдин ролу балдарга керектүү кырдаалды түзүү аркылуу дем берүү болуп саналат, анткени бул жаштардын өздөрү менен сыймыктануу сезимин пайда кылган кандайдыр бир руханий жана адеп-ахлактык ойгонууну камсыз кылат. Ал кыздарды кантип баш ийип жашоону, эркектерге натыйжалуу кызмат кылууну жана аларды бактылуу кылууну үйрөтүү керек дейт.

Ж. Руссонун билим берүү философиясы Дж. Локк сунуш кылгандан такыр башкача. Акыркысы билим үйрөнүү аркылуу алынат деп эсептейт; биринчиси табият менен болгон жеке өз ара аракеттенүү гана аларга ар кандай идеяларды берет деп ырасташат.

Дж. Локк жакшы уюшулган жарандык мамлекеттин зарылчылыгы жөнүндө айтса, Ж. Руссо мыйзамдар жок болгондуктан адилеттүүлүк жок табигый мамлекетке басым жасайт. Мамлекет эмне туура, эмне туура эмес экенин аныктоого жардам берген конвенцияларды жана цивилизацияларды түзөт.

Ж. Руссо мамлекет көп учурда жогору турат жана ар бир адам ошол мамлекеттин жараны болгондо гана адам боло алат деп ырастайт. Ал мугалимдер инсандын мурунтан эле калыптанып калган белгилүү бир калыптарга шайкеш келишин камсыз кылуу үчүн жөн гана агенттер, мектептер болсо жамааттардын эркин билдирет деп эсептейт. Анын билим берүү философиясы эркиндик менен таңууланган бийликтин ортосундагы байланыш маселесин чечпейт. Бирок ал жеке айырмачылыктарды түшүнүү зарыл деп ырастайт, анткени ал адамдарды калыптандырууга жана алар каалагандай болууга жардам берет.

Ж. Руссо милдет, баш ийүү жана жүрүм-турумду аныктоо милдети сыяктуу тышкы күчтөрдүн колдонулушун этибарга албайт, анткени төрөлгөндө эле табият менен болгон өз ара аракеттенүү балага кандайдыр бир ички милдет сезимин өрчүтүүгө жана жоопкерчиликти кабыл алууга үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк берген. Ал мектептерге балдар керектүү оңдоолорду киргизе турган аянтча менен камсыз кылуу үчүн коомдун жеке адамдардын жүрүм-турумуна таасир этүүгө укугу жок деп ырастайт.

Бала төрөлгөндөн баштап төрт жашка чыкканга чейин физикалык жактан активдүү болуу анын организминин өнүгүшүнө жардам берет. Беш жаштан он эки жашка чейинки балдар жаратылыштан билимди сезүү таасирлери аркылуу алышы керек. Табигый билим алуу мезгили 13 жаштан 15 жашка чейин, алар китеп аркылуу интеллектуалдык билимге жеткенде бүтүшү керек. Ж. Руссо айткандай, жаштар 15 жаштан 20 жашка чейинки формалдуу билим берүүнүн аягына чейин башкалар менен өз ара мамиледе болушу керек, аларда боорукердиктин, башкаларга кайрымдуулуктун жана колдоо көрсөтүүнүн ар кандай адеп-ахлактык жана руханий принциптери калыптанышы керек.

Ж. Руссо билимди билим берүүнүн маанилүү компоненти катары тааныйт. Ал ар кандай институттары бузулган коомдордо жеке билим берүү мамлекеттик иштерден четтетүү аркылуу ички бакытты камсыз кылууга багытталышы керек деп ырастайт. Ошону менен бирге, элге билим берүү коомдук жыргалчылыкка кызмат кылууга ыктоо менен, ички тынчтыкты чыңдоого багытталууга тийиш.

Ж. Руссо адамдар үчүн эмне чындык экенин билүү маанилүү деп ырастайт, анткени бул алардын каалоолоруна жетүү үчүн керектүү түзөтүүлөрдү жасоого жардам берет. Ж. Руссо өзүнүн билим даражасы жөнүндөгү теориясында билүү – бул бир нерсеге ишенүү деп ырастайт. Анын айтымында, билим биз көргөн же ишенген нерсе башка формада боло албастыгына ишенүүнү билдирет.

Бирок көпчүлүк адамдар өздөрүнүн гана сезимдерин жана идеяларын билишет окшойт. Ал «мен» дегенди көрсөтөт, ал – кабардар болуу жана ойлонуу жөндөмүнө ээ болгон материалдык эмес субстанция. Мына ушундан улам адамдар ар кандай сезимдерге ээ болушат жана ошол эле учурда нерселерди белгилүү бир жол менен кабыл алуу үчүн алардын тууралыгына шек санап, идеяларды иштеп чыгышат. Андан ары ал кээ бир жалпы түшүнүктүү идеяларга көбүнчө ар кандай сезимдерди туудурган физикалык объектилер, мисалы, жыттоо же белгилүү түстөрдү аныктоо сыяктуу таасир этет деп улантат.

Билимдин масштабы жана ыкмасы жөнүндөгү өзүнүн көз карашын түшүндүрүү үчүн, Ж. Руссо андан ары физикалык чөйрө адамдын өзүн түшүнүүсүндө маанилүү роль ойнорун баса белгилеген. Айырмачылык адамдар позициясын өзгөртүп, нерселер эмне үчүн алар ушундай экени жөнүндө өздөрүнө суроолорду бере алган учурда, айлана-чөйрөдөгү физикалык объектилердин көбү кыймылсыз бойдон калуусу менен шартталган. Адамдар айлана-чөйрө менен канчалык көп байланышса, аны ошончолук жакшы түшүнүшөт, демек, билимге өз ара аракеттенүү аркылуу жетишилет деген жыйынтык чыгат.

Ж. Руссо адамдардын билим жөнүндө кетирген каталарынын көбү алардын сезүүсүнөн чыгарган өкүмдөрүнө байланыштуу жана кылдаттык менен сезүү байкоолору менен оңдолот деп ырастайт. Ж. Руссо билимди негиздөө жана аны алуу үчүн колдонгон методдорго байкоо, эксперимент жана идеяларды жалпылоо кирет. Ал өзүнүн билимдеринин көлөмүн адамдар жаратылышты ээн-эркин изилдөө аркылуу жетиштүү идеяларга ээ болот деген мурунку аргументтерин тактоо үчүн колдонот, анткени ал белгилүү бир окуяларды салыштырууга жана айлана-чөйрөдөгү нерселерди кандай кабыл алганына жараша тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

Адабияттар:

1. Философский словарь / под ред. Фролова И. Т. -М., 1991.
2. Философия. Учебник / под ред. Кохановского. - Ростов-на-Дону, 1991.
3. Соколов В. В. Европейская философия 15-17 веков. -М., 1984.
4. https://infourok.ru/kurs_lekciy__po_discipline__osnovy_filosofii-460761.htm
5. <http://nsportal.ru/vuz/ilosofskie-nauki/library/2014/12/23/lektsii-po-distipline-osnovy-filosofii>.